

Posisjonsnotat: Demokrati og ulikhet

«Democracy Dies in Darkness», lyder Washington Posts slagord, lansert i 2017. En rekke framstående forskere, eksperter, politikere og intellektuelle har advart om at vi i dag ser ut til å bevege oss inn i et slikt «mørke» hvor demokratiet kan svekkes, og endog dø. Økende ulikhet, bredt forstått, er en parallell trend som tærer på samfunnsformasjonen, nasjonalt og internasjonalt. Den kommende reviderte Langtidsplanen for forskning og høyere utdanning bør sette et langt tydeligere fokus på disse trendene, forstått som vesentlige samfunnsutfordringer som krever bredt anlagt, radikalt tverrfaglig forskning.

Oppsummering

«Langtidsplan for forskning og høyere utdanning» (LTP) beskriver reduksjon av fattigdom, integreringsløft, engasjerte borgere og et aktivt sivilsamfunn som viktige ambisjoner, og nevner på innledningens første side «demokrati og frihet» som sentrale verdier for det norske samfunnet, verdier som forskning og høyere utdanning skal bidra til å videreutvikle og sikre. I planen for øvrig nevnes både demokrati og ulikhet flere steder, særlig i kapittelet om «Samfunnssikkerhet og samhørighet i en globalisert verden». I en revidert LTP bør dette kapitlet omformes under overskriften «Demokrati og ulikhet».

LTP kan da favne sentrale elementer i det eksisterende kapitlet, men samtidig adressere mer overgripende og presserende forskningsspørsmål som angår oss som samfunn og individer. Det er ikke gitt at økt «samfunnssikkerhet og samhørighet» forutsetter eller leder til mindre ulikhet eller sterkere demokrati. Forholdet mellom disse dimensjonene bør undersøkes systematisk, under overskriften «Demokrati og ulikhet». Den pågående Covid-pandemien har vist at høy grad av beredskap og samfunnssikkerhet ikke er tilstrekkelig når krisen kommer, men at faktorer som tillit, grad av utdanningsnivå og sosial ulikhet og polarisering i et samfunn kan være vel så viktig kriseberedskap i et demokrati.

Demokrati og ulikhet har også langt tydeligere forbindelseslinjer til andre temaer i LTP, som helse, digitalisering, det grønne skiftet eller offentlighet og ytringsfrihet. Med en slik reorientering vil det bli mulig å skape bedre sammenheng i LTP. De tre overordnede målene med LTP, «Styrket konkurransekraft og innovasjonsevne», «Møte store samfunnsutfordringer» og «Utvikle fagmiljøer av fremragende kvalitet» vil være tjent med «Demokrati og ulikhet» som tematisk prioritering.

FNs bærekraftsmål skal være integrert i alle områdene i LTP, og dette kan gjøres på en langt mer fruktbar måte med en innretning mot demokrati og ulikhet, enten det gjelder mål som «utrydde fattigdom», «utrydde sult», «likestilling mellom kjønnene», «fred, rettferdighet og velfungerende institusjoner», «mindre ulikhet», eller flere andre mål.

Anbefaling

Demokrati og ulikhet bør erstatte «Samfunnsikkerhet og samhørighet i en globalisert verden» som langsiktig prioritering i Langtidsplan for forskning og høyere utdanning. Både samfunnsikkerhet og samhørighet henger tett sammen med demokrati og ulikhet, og den foreslåtte endringen representerer dermed ikke en forkasting av disse temaene. Imidlertid åpner endringen opp for større spørsmål, mer radikal tverrfaglighet, grunnforskning, samt klarere relevans for LTPs hovedmål. Med denne endringen vil også FNs bærekraftsmål kunne integreres bedre.

Behov for forskning og utdanning

Parallelt med at demokratiet utfordres, ser vi i mange land økende ulikhet i fordelingen av inntekt og formue. Det er gode grunner til å tro at både økonomisk ulikhet og ulikhet i andre typer goder, som utdanning eller helse, påvirker hvordan demokratiet fungerer, og at demokratiske prosesser samtidig kan påvirke slike typer ulikhet. Stor og vedvarende økonomisk ulikhet kan føre til ulikhet i politiske ressurser og bidra til økt polarisering og mindre tillit, og dermed utfordre kvaliteten i demokratiet. Det gjensidige forholdet mellom demokrati og ulikhet er komplekst, og et område for aktiv forskning.

I en tid med store demografiske endringer, økende polarisering, og framvekst av parallelle offentligheter er det nødvendig å stille de store spørsmålene om hvordan våre demokratiske institusjoner kan tåle de pågående samfunnsendringene, men også hvordan disse institusjonene må tilpasse seg for å kunne bidra til inkludering og likestilling, og unngå å forsterke fragmentering og økt sosial og økonomisk ulikhet. Denne høyaktuelle forskningen må løftes tydelig fram i LTP. Behovet for en bred, tverrfaglig og systematisk forskningsinnsats er videre forsterket av at mange andre samfunnsområder kan virke inn på demokrati, ulikhet, og sammenhengen mellom de to. Eksempler er forhold knyttet til helse, klima, og digitalisering. En slik forskningsinnsats kan ikke lykkes uten å trekke på informasjon fra ulike kontekster, globalt og historisk.

EU tar i sitt nye rammeprogram til orde for ikke bare å initiere demokratiforskning, men et tverrfaglig, transnasjonalt krafttak for å forsvare, utvikle og nytenke demokratiske institusjoner, praksiser og kulturer. Etablerte politiske institusjoner, ekspertorganer og domstoler, multilateralisme og konsensusøkende beslutningsprosesser utfordres i flere land. Mange samfunn preges også av økende nasjonalisme, populisme og polarisering. Samtidig utfordres den forskningsbaserte kunnskapen fra flere hold. Det kan være krevende å formidle de politiske prosessene og eksperters nødvendige bidrag til en bred offentlighet. Akademia har et særskilt ansvar for å søke forståelse og analysere samfunnsutfordringene med åpne og kritiske spørsmål og systematiske studier, samt å jobbe aktivt for å finne måter å formidle kunnskap på en inkluderende måte. Breddeuniversitetet tilbyr kunnskap og løsninger som blir utviklet på tvers av fag og disipliner, både i forskning og utdanning, og er derfor særlig rustet til å ivareta denne oppgaven.

Utfordringene vi skisserer i dette dokumentet stiller nye krav til utdanning som bare et breddeuniversitet kan løse. For å oppnå et bærekraftig og robust demokrati trenger vi tverrfaglige utdanningsløp og læringsarenaer der problemer knyttet til demokrati og ulikhet kan drøftes i sammenheng med andre problemområder, som for eksempel digitalisering og helse. Mer fleksible utdanningsløp og programsammensetninger vil kunne tilrettelegge for slik tverrfaglig læring. Ved at studentene integreres bedre i det akademiske fellesskapet og i større grad tar del i forskningen kan de være en ressurs i videre ideutvikling. Slik kan vi også bedre legge til rette for livslang læring på disse områdene.

Demokratiets grunnmur: Institusjoner, rettigheter, valg

En rekke institusjoner og rettigheter, som flerpartivalg med allmenn stemmerett, ytringsfrihet og forsamlingsfrihet, regnes som nødvendige for å realisere et fullverdig demokrati. Undergraving av slike institusjoner og rettigheter vil redusere kvaliteten til demokratier, og i ytterste konsekvens føre til at demokratiet bryter sammen og erstattes av autoritært styre. De senere årene har demokratiforskere rettet fokus mot hvordan og hvorfor demokratiske institusjoner svekkes og bryter sammen. Her gjenstår det mye forskning for å klarlegge hva som gjør at noen demokratiske institusjoner står sterkt og opprettholdes over tid, mens andre undergraves og, i ytterste fall, dør.

På nasjonalt plan er folkevalgte lovgivende forsamlinger ikke bare viktige for lovgivning og budsjettspørsmål som påvirker fordeling av ressurser, og dermed ulikhet; studier antyder også at autonome og mektige parlamenter reduserer sjansene for at maktthavere undergraver demokratiet. Uavhengige domstoler kan også påvirke demokratisk lovgivning og rettigheter samt forhold knyttet til sosial og økonomisk likhet. Nøyaktig når og hvordan disse institusjonene bidrar til å trykke demokratiet eller legger til rette for å redusere ulikhet, er imidlertid langt fra ferdig utforsket. For å sikre demokrati og redusere ulikhet trengs forskningsbasert kunnskap om hvordan disse institusjonene fungerer og hvordan de kan utformes og opprettholdes.

Demokratiske prosesser og deltakelse finnes også i lokalpolitikken, organisasjoner i arbeidslivet, utdanning, sivile organisasjoner og andre arenaer. Det innebærer at demokratiske verdier og prosesser uttrykkes og utvikles i mange sammenhenger og på ulike vis, også «nedenfra». Det kan bidra til variasjon og robusthet i demokratiet og til kjennskap og tillit til demokratiske prosesser. Demokrati som verdi står sterkt (blant annet) i de nordiske samfunn. Hvordan demokrati som verdi og praksis utvikles i ulike samfunn, men og innenfor ulike deler av et samfunn, og hvordan dette igjen påvirker de politisk-demokratiske prosessene og graden av tillit og legitimitet i samfunnet, er viktige forskningsspørsmål. Høy grad av tillit i befolkningen, og mellom befolkningen og politiske institusjoner, kan være betinget av både hvor velfungerende demokratiet er og graden av ulikhet. Sivilsamfunnet og offentligheten gjennomgår i dag endringer med konsekvenser for hvordan demokratiske prosesser og beslutninger kan foregå og hvilken tillit vi har til dem, og dette åpner opp for nye og viktige forskningsspørsmål.

Ytringsfrihet er sentralt i mange demokratidefinisjoner. Regjeringens Kulturmelding (Meld.St. 8, 2018-19) framholdt tre vesentlige «infrastrukturer» for ytringsfrihet: pressefrihet, akademisk frihet og kunstnerisk frihet. Det er viktig å forstå hvordan disse tre infrastrukturene

kan sikres og vedlikeholdes som arenaer hvor demokratiet forankres, kritiseres og utvikles, også ved at nye stemmer slippes til. Dette gjelder ikke minst når samfunnets kompleksitet øker på flere måter samtidig. Tradisjonelle aktører som medier, forlag, og biblioteker spiller fremdeles en viktig rolle i å tilrettelegge for deltakelse i offentligheten, og samtidig blir teknologisk kompetanse og tilgang til digitale plattformer stadig mer avgjørende og nye former for fragmentering og utenforskap oppstår.

Befolkningen er i mange demokratier blitt mer kulturelt og erfaringsmessig komplekse. Dette er både en styrke og en utfordring. For eksempel kan språklig mangfold og flerspråklighet gi bedre forutsetninger for deltakelse i den internasjonale offentligheten, men samtidig øke risikoen for intern fragmentering. Demokratiet kommer under press dersom etniske, religiøse og språklige minoriteter faller utenfor og blir diskriminert mot, og hvis mindre privilegerte samfunnsgrupper i liten grad representeres i politiske organer. Ikke minst dersom klasseforhold også blir «rasialisert» står man i fare for at vesentlige samfunnsgrupper faller utenfor demokratisk innflytelse og deltakelse. En demokratisk kultur er kjennetegnet av en vid, inkluderende og raus forståelse av tilhørighet til fellesskapet. Høyre-radikalisme, rasisme og andre ekskluderende ideologier kan true demokratiet. Å forstå hvordan en inkluderende og demokratisk kultur kan bygges og sikres, er viktigere enn noensinne.

Borgernes frihetsrettigheter både formelt og reelt er avgjørende forutsetninger for demokratiske valg og prosesser. Det vil derfor være viktig å forske på hvordan slike rettigheter fungerer. Et annet viktig forskningsspørsmål er hvilken rolle ulikhet spiller i å øke graden av polarisering i et samfunn, som videre kan legge til rette for undergravningen av frie og rettferdige valg fra regjerende politikere og andres side. Videre kan årsakspilen snus: Hvordan påvirker velfungerende demokratiske valg og beskyttelse av politiske og sivile rettigheter fordeling av inntekt, utdanningsmuligheter, helsetilbud og andre viktige ressurser? For å forstå demokratiets forutsetninger for å håndtere samtidens utfordringer er det også nødvendig å utforske hva slags kultur og historie demokratiet i sine ulike former står i.

Aktuelle utfordringer

Utdanning og kunnskap

Kunnskap og ekspertise er nødvendige bidrag til politiske demokratiske prosesser. «God utdanning» er også et av FN's bærekraftsmål. Gjeldende LTP understreker utdanningssystemets viktige rolle i bl.a. å utvikle demokratiet og fremme likestilling og inkludering. Organiseringen av kunnskapssamfunnet, fra grunnskole til høyere utdanning og forskning, kan ha stor betydning for medborgerskap, deltakelse i samfunnet og tillit til kunnskap og ekspertise.

Grunnskolen utruker den oppvoksende generasjon med kunnskap og kompetanse som trengs for å bli aktive, demokratiske medborgere. I Norge har den offentlige grunnskolen tradisjonelt vært en arena der barn og unge med ulik sosio-økonomisk bakgrunn møtes og får et felles språk og kunnskapsgrunnlag, noe som gir lik evne til retorisk medborgerskap. Fellesskolen ser imidlertid ut til å være under press, bl.a. grunnet store geografiske skiller i inntekt og utdanning, og vi trenger kunnskap om hvilke konsekvenser det kan ha for demokratiet.

Universitetene vektlegger og formidler verdier som fornuft, rasjonalitet og kritisk tenkning, som er essensielle for demokratisk deltakelse. Når utdanningsnivået i befolkningen øker, kan dette derfor bety at forutsetningene for et velfungerende demokrati forbedres. Samtidig er det store og vedvarende sosiale skjevheter i hvem som oppnår høyere utdanning. Jo høyere inntekt og utdanning eller klasse foreldrene har, jo større er sannsynligheten for å oppnå en universitetsutdanning. Ulikhetene i utdanningsoppnåelse reiser ikke bare spørsmål om rettferdighet, for eksempel om hvem som får tilgang til attraktive utdanninger finansiert av fellesskapet, men også spørsmål om mulighetene til demokratisk deltakelse er systematisk forskjellig i ulike deler av befolkningen.

Digitaliseringen av offentligheten og av samfunnet generelt kan skape større ulikhet mellom generasjoner. Den gjeldende LTP nevner innledningsvis at «I en stadig mer digital hverdag skal vi skape et inkluderende arbeidsliv der ingen går ut på dato». Vi trenger mer kunnskap om hvordan befolkningen kan tilegne seg og videreutvikle høy grad av digitale ferdigheter, såkalt «digital literacy», slik at hver enkelt kan bli og forbli en deltakende, demokratisk medborger i dagens samfunn. Under riktige betingelser, kan nye kunnskaper og teknologier gi svært viktige bidrag til de demokratiske prosessene.

Globalisering

Globaliseringen av økonomi og teknologiutvikling påvirker alle samfunn, men er samtidig vanskelige å forstå, og synes til tider unndratt demokratisk kontroll. Dette feltet krever omfattende tverrfaglig forskning. Utgjør den globale finanskapitalens bevegelser krefter som innskrenker nasjonalstatenes råderett, og hva kan i så fall gjøres for å endre situasjonen? De siste tiårenes globalisering av økonomien har løftet mange mennesker ut av dyp fattigdom, men samtidig skapes stor ulikhet i mange land. Disse trendene kan tenkes å ha motsatte effekter på demokratiutviklingen, men krever ytterligere forskning, ikke minst siden dette er forhold som også innvirker på det norske samfunnet.

Globaliseringsprosessene, også innenfor kultur, klima eller helse, gjør internasjonalt og regionalt samarbeid nødvendig og viktig. Likevel er det fremdeles en stor utfordring å klare å skape tilstrekkelig demokratiske institusjoner, forhandlinger og beslutningsprosesser på internasjonale og regionale nivå. Ulike demokratiske og politiske tradisjoner, ulike språk og ulike levekår gjør kommunikasjon, tillit og legitimitet krevende. Det er et stort behov for å skape internasjonale institusjoner som er mer offentlige, transparente og forankret i demokratiske prosesser. For å oppnå dette, må vi forstå interaksjonene mellom internasjonale organisasjoner, nasjonale og internasjonale demokratiske institusjoner, og global handel.

Økonomi

Økningen i flere typer økonomisk ulikhet er et stort tema i internasjonal forskning og samfunnsdebatt, og ikke minst drøftes konsekvensene slike utviklingstrekk kan ha for demokratiet. Det er en utbredt bekymring for at elitenes makt øker dersom de rikeste besitter stadig større andeler av samfunnets økonomiske ressurser. Dette vil ikke bare medføre økende makt i næringslivet, men kan også bety at den politiske makten i økonomiske eliter øker. Dette vil spesielt være tydelig i land hvor valg i stor grad finansieres av økonomiske

donasjoner, eller hvor tenketanker finansiert av de rikeste har stor innflytelse i samfunnsdebatten og på politiske beslutninger. Dermed kan de økonomiske elitene få stor innflytelse, slik at politikken på økonomifeltet utformes i tråd med deres interesser.

Norge, som Skandinavia ellers, karakteriseres gjerne som et typisk sosialdemokratisk regime, med universelle velferdstjenester og små inntektsforskjeller. Samtidig er det det ikke slik at forskjellene i formue er små i et internasjonalt perspektiv, men heller tvert imot. Norge har en av de høyeste andelene av (dollar) millionærer per capita, og ulikheten i formue er høy og økende. Dette tilsier at sammenhengen mellom økonomisk ulikhet og demokrati kan være et tema for forskning også på norske forhold. Aktuelle spørsmål er blant annet hvorfor vi finner slike motstridende trekk ved økonomiske fordelinger i et land som Norge, og hvilke konsekvenser det kan tenkes å ha for demokratiske prosesser.

Økonomiske fordelinger kan også påvirke demokratiet fordi personer med lavere klassebakgrunn eller svak økonomi i mindre grad stemmer ved valg, i mindre grad uttrykker politiske meninger, og i mindre grad er representert i politiske organer enn dem på høyere nivåer i samfunnhierarkiet. Viktige oppgaver for forskning er å frembringe kunnskap om slike mønstre, og dermed klargjøre forutsetningene for et demokrati basert på deltakelse av brede befolkningsgrupper.

Helse

Helse er en annen global, demokratisk utfordring, tydelig eksemplifisert av koronapandemien. Private aktører utøver betydelig makt i utviklingen og fordelingen av medikamenter og helsetjenester, og de siste tiårene også i bistandsfeltet, med globale konsekvenser.

Sykdom eller uhelse kan begrense mulighetene til å bidra eller delta i samfunnslivet eller etablere sosiale relasjoner med andre mennesker, og kan dermed sies å frarøve individer sitt medborgerskap. Sosiale helseforskjeller kan føre til marginalisering og redusert deltagelse i demokratiske prosesser. Vi trenger mer kunnskap om sosiale ulikheter i helse generelt, og om hvorfor sosial ulikhet i helse er så stor i de nordiske velferdsstater spesielt. Sentralt i utviklingen av blant annet den norske velferdsstaten var tanken at både individets og befolkningens helse skulle sikres demokratisk frihet, universell utdanning og reduksjon av sosial og økonomisk ulikhet. I mange land er imidlertid muligheten til å ta vare på egen helse (i økende grad) ulikt fordelt, og dette gir en fare for utenforskap og marginalisering.

Gjennom de siste tiårene har helse utgjort en stadig større del av den offentlige samtalen. Helse er et av temaene som mobiliserer sterkest for eksempel i lokalpolitikken, og vi trenger mer kunnskap om hvordan helsens stadig mer dominerende rolle i nyhetsbildet kan skape utfordringer ved å fortrenge andre samtaler som er viktige for demokratiet både lokalt og nasjonalt.

I dagens medisin har helsedata, biologiske data og genetiske data en avgjørende betydning i utviklingen av nye behandlingsformer. Det er dermed pasientenes og brukernes data som er den grunnleggende ressurs og en felles ressurs. Vi trenger kunnskap om problemer og muligheter ved en slik utvikling, om hvordan fellesskapet skal forvalte disse dataene på best

mulig måte, og om hvordan balansen mellom offentlighet og personvern best kan forvaltes i utførelsen av helsetjenester.

Forskning og formidling om helse og demokrati og ulikhet avhenger av bidrag fra en rekke fagfelt. Å inkludere helse i LTP som et aspekt ved forskning på demokrati og ulikhet vil oppmuntre til samarbeid på tvers av humanistiske, samfunnsvitenskapelige, juridiske, teknologiske og medisinske fag.

Digitalisering og kunstig intelligens

Digitalisering og teknologisk utvikling kan være et hjelpemiddel for, men og en trussel mot, demokratiet. Enklere tilgang på informasjon, digitale arenaer for aktivt medborgerskap og mer effektive og tilgjengelige offentlige tjenester kan øke den demokratiske deltakelsen og redusere ulikhet. Samtidig ser vi at sosiale medier lett gir ekkokamre, og at terskelen for hatretorikk og polariserende språkbruk senkes bak skjermen. Algoritmestyrte tilpasset innhold kan skape parallelle virkelighetsoppfatninger, og det kan bli vanskeligere å skape diskusjoner med politisk bredde. Kunstig intelligens (AI) er et løst definert begrep, men assosieres ofte med maskinlæring. Hva et dataprogram lærer avhenger bl.a. av hvilke data det trenes på, og vi risikerer at kunstig intelligente programmer lærer seg forskjellsbehandling basert på samfunnets eksisterende ulikhet, og i ytterste konsekvens bidrar til økt ulikhet.

I følge KMDs strategi for kunstig intelligens¹ skal AI i Norge «bygge på etiske prinsipper, og respektere menneskerettighetene og demokratiet» og «bidra til et demokratisk og rettferdig samfunn». Dette er en ambisiøs, men nødvendig, målsetning, men LTP tar i sin nåværende form ikke høyde for den forskningsinnsatsen som kreves hvis utvikling og bruk av AI skal bidra til å bygge opp demokratiet i stedet for å svekke det. Mulighetene AI gir for å styrke demokratiet og redusere ulikhet står i et komplekst spenningsforhold til den potensielle mangelen på kontroll som følger med maskiner som tar valg og utfører handlinger basert på data og algoritmer.

I tillegg til uforutsette konsekvenser av ny teknologi, er bevisst, destruktiv bruk av teknologi en vesentlig utfordring. Demokratiets overlevelse avhenger av at forskning og utvikling innen cybersikkerhet holder tritt med digitalisering og ny teknologi, men denne forskningen trenger bredere tverrfaglige tilnærminger. Regjeringen ønsker å øke tempoet på digitaliseringen av offentlig sektor (LTP, s. 54). Hvis dette skal gjøres på en trygg måte, må vi stille de store spørsmålene om digitalisering, samfunnssikkerhet, inkludering og demokrati.

Forskning og kunnskapsformidling – hva og hvordan?

Mange av de antatte sammenhengene over er hypoteser som trenger empirisk etterprøving, og historiske, komparative og normative analyser. Forskere i ulike disipliner har fortsatt en jobb å gjøre i å kartlegge hvordan demokrati og ulikhet henger sammen. Hvor mye, og hvilke typer ulikhet, er akseptable, og hvilken grad eller type ulikhet utgjør utfordringer for demokratiet?

¹ <https://www.regjeringen.no/contentassets/1feb2c4fd4b7d92c67ddd353b6ae8/no/pdfs/ki-strategi.pdf>

Dette er krevende spørsmål å svare på, gitt at både demokrati og ulikhet er relevante studieobjekter for ulike fagområder, og at sammenhengene kan variere etter hvilke former for ulikhet og demokratiske instanser og prosesser som undersøkes og hvordan disse defineres og måles. Demokratiproblematikk og ulikhet utgjør komplekse samfunnsutfordringer som kaller på en sterk, tverrfaglig og systematisk forskningsinnsats, der globale, komparative og historiske perspektiver er gjennomgående.

Forskningen må ta de demokratiske prosessenes sammensatte karakter og store betydning for hele samfunnet på alvor ved å forske på demokrati med ulike metoder og fra ulike faglige og samfunnsmessige perspektiver. Det er viktig å forske på de offentlige og konstitusjonelle demokratiske valg, institusjoner og prosesser, men også på den brede offentligheten i samfunnet som inneholder avgjørende forutsetninger for demokratiet, og på hvordan demokrati praktiseres innenfor andre institusjoner i samfunnet. God forskning på disse områdene vil ofte kreve tverrfaglige tilnærminger.

Økende mistillit til forskning og ekspertise krever nye løsninger. Tradisjonell formidling er ikke tilstrekkelig. Universitetene og vitenskapsinstitusjonene må våge å spørre seg om de bidrar tilstrekkelig både til å redusere ulikhet og til å fremme inkludering og demokratisk medborgerskap. Universitetene må finne nye måter å inkludere borgere i forskningen på, også når det gjelder forskningsspørsmål og tilnærming. Akademia må finne måter å møte mistillit i ulike grupper, opprette en produktiv dialog og unngå kommunikasjon som oppleves som «ovenfra og ned».